

COALITIEVORMING IN BELGIE

Bert Pijnenburg (red.)

INLEIDING

Bert Pijnenburg

De vorming en instandhouding van coalities in België zijn een thema dat tot op heden weinig systematisch, grondig en op een theoretisch onderbouwde manier is onderzocht. Er zijn slechts enkele voorbeelden van onderzoek en tot voor kort bleven die beperkt tot coalitievorming en -instandhouding op nationaal niveau. Wat onze kennis en inzichten betreffende de subnationale - i.e. zowel op gewestelijk en gemeenschaps- als op provinciaal niveau - en lokale varianten van coalitiepolitiek aangaat, is er sprake van zowat witte vlekken op de kaart.

Hetgeen tot nu toe werd onderzocht over de totstandkoming, aard en structuur van regeringscoalities, is vaak nogal heterogeen en als zodanig verspreid over allerlei uiteenlopende publicaties. Aldus zijn er de hoofdstukken over België van de hand van De Meyer en van Dewachter en Clijsters in de bundels van landenstudies die Bogdanor (1983) resp. Browne en Dreijmanis (1982) hebben samengesteld. Daarnaast is er een beperkt aantal andere publicaties die primair een historisch-beschrijvende analyse presenteren (Höjer, 1969; Luykx en Platel, 1986; Lemaitre, 1982 - plus de vaste kroniek van het feitelijke verloop van de formatieperiode die M. Platel, telkens er een nieuwe regering is gevormd, in de Politieke-Jaarboek reeks van Res Publica voor zijn rekening neemt) en/of waarbij men de neiging heeft zich sterk te concentreren op de (grond)wettelijke kant van de zaak (Delpérée, 1983). Ten slotte is er een reeks van comparatieve studies waarin, op basis van een formele analyse, specifieke aspecten van coalitievorming op nationaal niveau - kwantitatieve elementen van de coalities in kwestie (hoeveel partijen daarvan deel uitmaken, hun totale en respectievelijke aantal zetels in het parlement), de ideologische en programmatische afstand tussen coalitiepartners, de onderlinge verdeling van 'coalitieprijzen' (m.n. ministerportefeuilles en staatssecretarisposten) - in verschillende landen, waaronder België, met elkaar worden vergeleken (zie o.a.: De Swaan, 1973; Taylor en Laver, 1973; Browne en Franklin, 1973; Budge en Herman, 1978; Browne, Gleiber en Mashoba, 1984; Schofield en Laver, 1985; Schofield, 1987).

Dat de literatuur op dit terrein eerder zeldzaam is en dat hetgeen waarover men beschikt alsnog veelal een fragmentair, ad hoc en onvoldoende uitgediept karakter heeft, is toch wel verrassend, gegeven het feit dat coalities een inherent bestanddeel van de Belgische politiek zijn. Inderdaad, zij zijn de overheersende regeringsvorm in België geweest sinds de invoer-

ring van het algemeen stemrecht voor mannen in 1919. In de tussenoorlogse jaren is gedurende amper negen dagen een één-partij regering aan de macht geweest. Sinds 1946 heeft men slechts twee keer een één-partij regering gehad - de christendemocratische meerderheidsregeringen van 1950-1954 en de christendemocratische minderheidsregering van juni tot november 1958. Verzuiling en pacificatiedemocratie hebben gemaakt dat het politieke leven in België gewoon niet denkbaar zou zijn zonder die omnipresente en centrale coalitie-component. De verschillende stadia die het Belgische politieke systeem heeft doorgelopen sinds de fase van de verzuiling en pacificatiedemocratie in hun oorspronkelijke vorm - particratie, (partiële) ontzuiling, neocorporatisme, (gedeeltelijke) herzuiling, de metamorfose in 'socio-politieke concerns' - hebben in dat opzicht niks veranderd. Coalities zijn tot op heden een basiskenmerk gebleven van de wijze waarop in België politiek wordt bedreven. En, mocht dat nog nodig zijn, dan is het recente voorbeeld van de moeizame weg die het formatieberaad maandenlang heeft afgelegd alvorens de totstandkoming van de nieuwe, zgn. 'Martens VIII' regering bezegeld werd, daarvan natuurlijk een heel mooi bewijs.

Maar dit alles neemt niet weg dat wij eigenlijk nog altijd weinig te beiden hebben aan onderzoeksbevindingen en specifieke theorieconstructie over deze problematiek. Pas de laatste jaren is de stand van zaken in dit opzicht enigszins veranderd. De aandacht voor het fenomeen van regeringscoalities lijkt wat opgeflakkerd te zijn en een aantal voorbeelden van analyses waarin wordt gepoogd een meer substantieel begrippenkader en het begin van een 'theorie' uit te werken, werd onlangs gepubliceerd (Peterson e.a., 1983; Arcq, Blaise en Mabilie, 1986; Dewachter, 1986). Daarnaast is er de heel recente test van formele criteria, uitsluitend gewijd aan nationale coalities in België, die Lauwers en Uytterhoeven (1987) hebben uitgevoerd en waarover zij rapporteren in een pas verschenen artikel.

Alvorens een overzicht te geven van hetgeen dit themanummer van het Tijdschrift voor Sociologie nu precies omvat - en als zodanig mede een poging is om dat 'gat in de markt' op het terrein van onze kennis en inzichten betreffende de Belgische variant(en) van coalitiepolitiek enigszins op te vullen - lijkt het aangewezen toch nog even stil te staan bij de vraag wat men eigenlijk kan verwachten wanneer gesproken wordt over specifiek onderzoek en dito theorieconstructie over coalities. Daarom zal

hier eerst kort nader ingegaan worden op enerzijds het klassieke, zogeheten 'formele' type onderzoek en theorieën en anderzijds een voorbeeld van de alternatieve benaderingen die mogelijk zijn, nl. het 'multidimensionele' perspectief. Daarbij zullen wij ons overigens beperken tot het schetsen van de grote lijnen van deze beide invalshoeken en vooral aandacht besteden aan de belangrijkste componenten waardoor zij zich van elkaar onderscheiden - zij het dat multidimensionele analyse-aanpak iets meer uitvoerig wordt belicht daar dit een relatief nieuwe ontwikkeling is op het terrein van onderzoek en theorieën over coalities en als zodanig wellicht wat minder bekend is (voor meer gedetailleerde beschouwingen over de klassieke, 'formele' benaderingswijze kan verder volstaan worden met te verwijzen naar de artikelen van Boute en Houben in deze bundel).

1. Formele analyse versus multidimensionele benadering

Wat beoogd wordt wanneer men de vorm(ing)/'opbrengst'/instandhouding van coalities analyseert, kan men aan de hand van een tweedeling onderscheiden. De bedoeling kan zijn dat men uitsluitend deductief te werk gaat en op die manier zo precies mogelijk bepaalde uitkomsten wil 'voorspellen'. Een alternatief is dat men in eerste instantie inductief procedeert ten einde zo gedetailleerd en akkuraat mogelijk de mechanismen van het proces waardoor coalities worden gevormd of in stand blijven te beschrijven en te verklaren.

De klassieke, formele coalitie-analysevarianten hebben altijd eerder de eerstgenoemde optie en (zodoende) veeleer een spel- of positieftheoretische en 'rational choice' (à la Downs) oriëntatie vooropgesteld. Daarbij is van minder belang dat een theorie niet de concrete, levensechte verwickelingen en details van het gedrag van de betrokken actoren weerspiegelt - zolang als zij maar toelaat om een simpele en 'ideaaltypische' prognose te maken van het uiteindelijke resultaat van een dynamiek van coalitievorming. Hetgeen de multidimensionele coalitie-analysevariant primair beoogt is precies het tegenovergestelde. Zij pretendeert zeker niet - op welke manier dan ook - het eindproduct van politiek handelen te voorspellen, maar is een poging om te achterhalen en begrijpen wat er feitelijk gebeurt en aldus te laten zien hoe de mechanismen van coalitiepolitiek in werkelijkheid opereren. Wanneer men het zo bekijkt, houdt deze tweedeling dus tevens in dat de klassieke, formele coalitie-

tietheorieën onvermijdelijk een heel statisch karakter hebben, daar waar de multidimensionale benadering van de vorming en instandhouding van coalities inherent een veel dynamischer perspectief biedt.

Anders gezegd, er is de vorm van coalities en er is hun vorming. Het object van de klassieke, formele theorieën is eigenlijk meer alleen de vorm die een coalitie uiteindelijk heeft - nadat al hetgeen daaraan voorafgegaan is en tot dat resultaat heeft geleid reeds afgelopen ('in kannen en kruiken') is. Focus van de inductieve, zoveel mogelijk levensechte analyse die de multidimensionale benadering biedt, is daarentegen juist wel het geheel van fenomenen en processen waarmee de vorming als zodanig van coalities gepaard gaat.

1.1. Klassieke coalitietheorieën

Wat een theorie 'formeel' maakt, kan men op verschillende manieren definiëren. Dat formalisme kan betrekking hebben op (en/of) de vooronderstellingen waarvan uitgegaan wordt, de (soms nogal complexe) aritmetische bewerkingen die deze variant van theorieën oplevert, de strakke standaardisering van het analytische kader en de hoge mate van abstractie.

Formele analyses zijn onveranderlijk gebaseerd op een aantal assumpties (Laver, 1986): politieke partijen kunnen beschouwd worden als homogene, monolitische entiteiten; zij zijn gedreven door de wil in de regering te zetelen (i.e. een (aantal) portefeuille(s) te bemachtigen) en/of hun beleidsdoelstellingen te verwezenlijken; er is sprake van een stabiele set van 'coalitieprijzen' (i.e. de opbrengst, beloning, voordelen welke men aan een coalitiepartnership overhoudt) die voorafgegeven is en niet varieert naargelang het verloop van onderhandelingen met het oog op de vorming van een coalitie; een regering moet gesteund worden door op zijn minst een absolute meerderheid in het parlement; alle potentiële allianties tussen partijen zijn mogelijk (met dien verstande dat sommige daarvan meer waarschijnlijk zijn dan andere).

Gegeven die basisveronderstellingen, worden vervolgens alleen de elementen van een coalitie(vorming) die van een kwantitatieve aard zijn (omvang, "size") of die kunnen gekwantificeerd worden (ideologische/programmatische afstand tussen

(potentiële) coalitiepartners, "policy range"), weerhouden. De analyse van deze factoren bestaat er dan in dat zij worden onderworpen aan allerlei wiskundige berekeningen. Waar het bij deze berekeningen om te doen is, kan herleid worden tot een kern van vier criteria. Ieder van die vier criteria komt erop neer dat actoren en hun strategie/gedrag bij de vorming van coalities een 'minimalistische' rationaliteit wordt toegeschreven (Taylor en Laver, 1973: 206-207).

"Minimal Winning": een coalitie heeft geen 'overtollige' leden - i.e. partijen die niet onmisbaar zijn om een absolute meerderheid te hebben. 'Overtollige' coalitiepartners zouden moeten beloond worden met een deel van de coalitieprijzen zonder dat zij iets inbrengen.

"Minimal Number of Parties": een coalitie telt het kleinste aantal partijen dat voldoende is om een absolute meerderheid te hebben. Aldus worden zowel de kosten van onderhandelen als het aantal partijen dat moet beloond worden met een deel van hetgeen een coalitie opbrengt gereduceerd.

"Minimal Weight": een coalitie is gebaseerd op het kleinste aantal zetels in het parlement dat nodig is om een absolute meerderheid te hebben. Politieke partijen gaan ervan uit dat het geheel aan coalitieprijzen een vast en vooraf vastgelegd gegeven is. Derhalve verwachten zij dat hun part van hetgeen een coalitie opbrengt groter zal zijn naarmate het aandeel dat zij hebben in het totale aantal zetels van de coalitiemeerderheid (in het parlement) groter is. Iedere partij zal daarom die coalitievariant verkiezen waaraan zij de grootste bijdrage in termen van relatief zetelaantal levert. Uiteindelijk leidt dit tot de vorming van een coalitie die gebaseerd is op een minimale (absolute) meerderheid.

"Minimal Policy Range": een coalitie zal ideologisch/(beleids)programmatisch zo compact mogelijk zijn. Een coalitie waarvan de leden (partijen) qua ideologie en programma zo weinig mogelijk van elkaar verwijderd zijn, reduceert op haar beurt de kosten van onderhandelen en vergroot tevens de kans op substantiële beleidsmatige coalitieprijzen.

De analyse waar 'formele coalitietheoretici' dan in de praktijk mee werken, berust op allerlei combinaties van een aantal van deze basiscriteria. Er zijn talloze varianten van die combinaties (en een aantal daarvan komen ter sprake in de bijdragen van Serge Boute en Paul Houben aan deze bundel). Eén van de meest bekende is wellicht de tweeledige "closed minimal range" of "minimal connected winning" maatstaf die De Swaan (1973) en Taylor en Laver (1973) met succes hebben toegepast bij de vergelijkende analyse van coalitievorming op nationaal niveau in verschillende Westeuropese landen. Het is een combinatie van het "policy range" en een "size" criterium. Het eerstgenoemde criterium komt er dan op neer dat het meest frequente type coalitie zal samengesteld zijn uit partijen die (zonder dat daar een 'opening' tussen is) naast elkaar staan op een schaal van ideologische of (beleids)programmatische posities. Het "size" criterium dat hieraan toegevoegd wordt, stelt daarnaast dat in deze coalitie geen partij zal opgenomen worden die haar ideologische-programmatische diversiteit (reikwijdte) vergroot, tenzij dit noodzakelijk is om over een meerderheid te beschikken.

Een ander goed voorbeeld van de manier waarop de 'formele theoretici' in het verlengde van die vier basiscriteria hun berekeningen maken, is het concept "stemmenmacht" waarvoor o.a. de zogeheten Banzhaf-index als kengetal wordt gebruikt (zie Denters, 1987: 79-83). Stemmenmacht kan men definiëren als de mogelijkheid voor een partij om de uitkomst van stemmingen in een besluitvormend orgaan (parlement, kabinet; gemeenteraad, college van burgemeester en schepenen) te beïnvloeden overeenkomstig de eigen doelstellingen - i.e. 'in a nutshell' hetgeen waar het bij een coalitiepartnership eigenlijk allemaal om te doen is. Uitgangspunt voor het ontwikkelen van de Banzhaf-index is dan dat die stemmenmacht niet alleen afhangt van het zetelaandeel van de partij in kwestie maar ook van de kansen die zij heeft om samen met andere partijen een meerderheid te vormen. De Banzhaf-index laat toe om, met het oog op die samenwerkingsmogelijkheden, de macht van partijen vast te stellen. Centraal element van die index is het aspect van 'essentieel lidmaatschap van een (potentiële) coalitie'. Wat het lidmaatschap van een partij essentieel maakt, is dat een coalitievariant niet zonder kan wil zij haar meerderheid behouden. Stemmenmacht wordt dan ook volgens de Banzhaf-index gedefinieerd als het aantal essentiële lidmaatschappen van een partij als proportie van het totale aantal essentiële lid-

maatschappen van alle partijen te zamen. Een zeer interessante toepassing van die Banzhaf-index vindt men in het recent verschenen proefschrift van Bas Denters (op.cit.) over de beleidsmatige effecten van coalitievorming op gemeentelijk niveau in Nederland. Denters hanteert een verder verfijnde versie van de Banzhaf-index, waarbij tevens rekening wordt gehouden met het beleidsafstand-aspect - nl. dat politici ernaar zouden streven om bij de vorming van coalities de ideologische/programmatische heterogeniteit van een alliantie te minimaliseren.

1.2. Multidimensioneel perspectief

Het uitgangspunt van de multidimensionele benadering is dat de hoge mate van abstractie en de 'kunstmatige' aard van formele coalitietheorieën wordt bekritiseerd, en dat men aldus de basisassumpties die daarvan de kern vormen verwerpt. Dit impliceert niet dat deze klassieke coalitie-analysevarianten helemaal van de hand worden gewezen. Waar het in eerste instantie dan om gaat, is, zoals gezegd, dat hetgeen men beoogt met de analyse van coalities wezenlijk verschilt van wat de bedoeling is bij de constructie van formele theorieën.

De overwegingen waarop de multidimensionele benadering stoelt, zijn helemaal het omgekeerde van de vooronderstellingen die aan de grondslag liggen van de klassieke, formele coalitie-analyse-variant.

- 1) Politieke partijen kunnen in wezen niet beschouwd worden als homogene, monolitische entiteiten in het kader van de dynamiek van coalitievorming en -instandhouding.
- 2) Men moet rekening houden met een verscheidenheid van informele determinanten van gedrag bij de vorming van coalities.
- 3) Het is onontbeerlijk dat men coalities (en m.n. de wederzijdse relaties en wisselwerking) zou zien als een continu proces dat zowel de vorming als instandhouding ervan omvat.
- 4) Coalities dienen geplaatst te worden in een politieke context die ruimer is dan enkel het institutionele raamwerk.

- 5) Coalitiepolitiek is een inherent complex en 'rommelig' gegeven waarbij verwachtingen van enigerlei rationeel handelen vaak zeer onrealistisch zullen blijken te zijn.

Hier kan men op basis van hetgeen inmiddels verworven kennis uit empirisch onderzoek is, nog een aantal andere vraagtekens bij de vooronderstellingen van klassieke, formele coalitietheorieën aan toevoegen (zie ook: Laver, 1986 en 1988; Mellors, 1988; Pridham, 1986b).

- Aldus blijkt keer op keer dat minstens een (en vaak zelfs het belangrijkste) deel van de set van coalitieprijzen die op het spel staat, helemaal niet voorafgegeven is en wel degelijk wordt bepaald door zowel het verloop van onderhandelingsprocessen in het kader van de coalitievorming, als hetgeen er allemaal kan gebeuren (m.n. veranderen) in het kader van de instandhouding van een coalitie. Dat geldt i.h.b. voor het programmatische en beleidsmatige deel van een set van coalitieprijzen.
- Daar komt bij dat coalities zeker niet uitsluitend worden gevormd om een of ander 'kabinet' type orgaan (bijv. de regering, de executieve van een Gemeenschaps- of Gewestraad, een bestendige deputatie, een college van burgemeester en schepenen) samen te stellen en te bemannen. Op bepaalde niveaus van het politieke systeem in een aantal Westeuropese landen zijn er aldus vertegenwoordigende lichamen zonder zo'n 'kabinet' structuur - o.a. gemeenteraden in Groot-Brittannië en de Duitse Bondsrepubliek - en waarbinnen (indien een partij niet de absolute meerderheid heeft) besluitvorming plaatsvindt door middel van ad hoc en aldus mogelijk iedere keer wisselende coalities. Er bestaan dus ook (wat dan genoemd wordt) "legislative" coalities en alles wijst erop dat zij als zodanig vaak heel moeilijk te rijmen zijn met de vooronderstellingen van de klassieke, formele coalitietheorieën.
- Pacificatiedemocratie (denk, naast België, ook aan bijv. Nederland of Italië) is een type van politiek systeem dat per definitie gestoeld is op constante coalitievorming, maar als zodanig gehoorzaamt aan principes en 'spelregels' die precies het tegenovergestelde zijn van elk van de vier hierboven genoemde basiscriteria waar bij formele analyses uitsluitend rekening mee wordt gehouden. Meer zelfs, het totaal ontbreken van enigerlei 'minimalistische' rationaliteit en

een 'winner takes all' strategie bij de vorming van coalities is juist één van de typische kenmerken van een pacificatiedemocratie.

- Deels aansluitend bij het voorgaande punt is er het fenomeen van een regering op basis van een minderheidscoalitie dat bijv. in Denemarken niks uitzonderlijks heeft. De manier waarop dan gewerkt wordt, is dat die minderheidsregering een beroep moet/kan doen op een "legislative" coalitie tussen de partijen waaruit zij is samengesteld en (een deel van) de oppositie.
- Ten slotte is er de vaststelling dat in een aantal gevallen partijen helemaal niet uit zijn op een (regerings)coalitie-partnership. Het wil inderdaad wel eens gebeuren dat een partij (uit langere-termijn overwegingen, bijv. t.a.v. haar electorale strategie) gewoon de voorkeur geeft aan een 'oppositiekuur'. Die optie kan met des te meer gemak gekozen worden indien blijkt dat deel uitmaken van de oppositie daarom nog niet betekent dat men helemaal uitgerangeerd en machteloos is. Aldus heeft Dewachter (1987: 350-353) aangevoerd dat bijv. in België, gegeven de traditie van een elitaire consensus en compromis- en pacificatiedemocratie, een oppositiepartij hoe dan ook toch altijd op de een of andere manier mee kan delen in de macht en haar stempel kan drukken op beleidsvoering.

Zoals de naam het reeds zegt, is kenmerkend voor de multidimensionele benadering dat zij een breed en uiteenlopend geheel van variabelen verrekent die mogelijk centrale factoren zijn bij zowel de vorming als de instandhouding van coalities. In figuur 1 is aangegeven hoe men dan deze variabelen kan combineren tot een aantal basisdimensies (Pridham, 1986b: 24-29). Hoeksteen van de logica die de multidimensionele benadering schraagt, is dat bij de vorming van coalities in Westerse democratiën politieke partijen onveranderlijk de hoofdrolspelers zijn. Derhalve worden vooral alle mogelijke aspecten van de positie en rol van politieke partijen in de verf gezet.

De multidimensionele benadering is er oorspronkelijk gekomen als (mede) een poging tot verdere ontwikkeling en vernieuwing van comparatief onderzoek. Het instrumentarium van begrippen en variabelen dat de multidimensionele benadering te bieden heeft, laat aldus toe om een vergelijking te maken tussen de patronen en dynamiek van coalitiepolitiek in verschillende landen. Dit

Figuur 1: Multidimensionele benadering van de vorming en instandhouding van coalities: check-list van concepten en variabelen.

- 1) **HISTORISCH:** de evolutie van de breuklijnen-configuratie van het partijsysteem, de geschiedenis van iedere politieke partij en ontwikkelingen op het niveau van haar achterban doorheen de jaren, traditie van samenwerking tussen partijen en het effect van vroegere (positieve of negatieve) ervaringen met coalities.
- 2) **INSTITUTIONEEL:** formele procedures ('spelregels') en wettelijke beperkingen, de rekenkundige (bijv. electorale) determinant van de respectievelijke machtspositie van partijen in het parlement (of equivalenten daarvan: gemeenschaps-, gewest-, provincie-, gemeenteraad), stijl van onderhandelen met elkaar, de rol van niet-politieke actoren (zoals economische elites, lobbies, ...) in het spel van coalitievorming en -instandhouding, informele allianties die de meerderheid-oppositie scheidinglijn(en) zouden kunnen doorkruisen, de mogelijkheid dat er desgevallend een minderheidsregering gevormd wordt, de invloed van het ambtelijke apparaat en de overheidsbureaucratie (de 'vierde macht').
- 3) **MOTIVATIONEEL:** machtspolitieke vs. (verkiezings- of partij-) programmatische - "power" vs. "policy" - doelstellingen, de standvastigheid en consistentie van resp. veranderingen in beleidsprioriteiten, de positie van iedere actor op het links-rechts/progressief-conservatief continuüm, ideologische affiniteiten tussen de verschillende partijen (en hun dynamisch karakter: convergentie of verwijdering, polarisatie), korte- en lange-termijn strategieën, de mechanismen van een meer-partijen systeem waardoor partijen afhankelijk zijn van elkaar om hun strategieën daadwerkelijk te kunnen verwezenlijken, opdeling in dominante-/ spil-/kleinere partijen.
- 4) **VERTICAAL/HORIZONTAAL:** a) centrum-periferie dynamiek, structuur van het staatsbestel en mate van decentralisatie of deconcentratie, de aard en het belang (incl. 'opwaartse effecten') van subnationale en lokale coalities, autonomie van lagere echelons van het politieke systeem t.o.v nationale partijbesturen; b) de verhoudingen binnen en tussen

Figuur 1: (vervolg)

partijen (i.h.b. wat de respectievelijke elite-posities aangaat) op ieder niveau (landelijk, regionaal, plaatselijk) van het partijsysteem - met inbegrip van bijv. de 'werkverdeling' tussen partijleiding, fractie (in het parlement of de gewest-, gemeenschaps-, provincie-, gemeenteraad) en vertegenwoordigers van een partij in het 'kabinet' (regering, executieve, bestendige deputatie, college van burgemeesters en schepenen).

- 5) **PARTIJ-INTERN:** organisatiestructuur, centralisatiegraad, controle van elite over ledenachterban en vice versa, mate van participatie (volgzaamheid/passiviteit/activisme), onenigheid resp. overeenstemming inzake partijstrategie en ideologisch of programmatisch profiel van de partij, factievorming, het effect van de rol van meerderheids-/oppositiepartij op de ver(stand)houding tussen partijleiding en ledenachterban (bijv. de noodzaak om interne besluitvormings- en communicatieprocedures aan te passen).
 - 6) **SOCIO-POLITIEK:** aspecten van de politieke cultuur die handelen bij de vorming en instandhouding van coalities beïnvloeden, relaties tussen partijen en hun sociale bases, problemen om maatschappelijke scheidingslijnen en conflicten te overbruggen die enerzijds deels de caesuren van het partijsysteem weerspiegelen en anderzijds mogelijk haaks staan op het principe van een consensus als integraal bestanddeel van coalitiepolitiek, de banden van partijen met belangen- en pressiegroepen.
 - 7) **EXTERN:** het effect van "events" en/of mogelijk crisis-type omgevingsfactoren (dynamiek van actie en reactie), de invloed van de internationale context (politiek, diplomatiek, economisch), de rol van de media, etcetera.
-

neemt niet weg dat het een benadering is die zich ook uitstekend leent tot een analyse van de vorming van coalities in een enkel land. Daarbij kan men denken aan een studie van de evolutie van de aard en structuur van regeringscoalities in een bepaald land - bijvoorbeeld tijdens de naoorlogse periode in België. Een andere mogelijkheid is dan een vergelijking van de patronen en dynamiek van coalitievorming op de verschillende niveaus van het politieke stelsel van een land - bijvoorbeeld

nationaal/regionaal/provinciaal/locaal. Een comparatieve studie van (nationale) coalities in verschillende Westeuropese landen is inmiddels reeds uitgevoerd en daarover wordt gerapporteerd in de bundel die Fridham (1986a) heeft geredigeerd. Een eerste toepassing van de multidimensionele benadering die uitsluitend de vorming van coalities in België als object heeft, is hetgeen door een deel van de artikelen in dit themanummer (de bijdragen van Rudd en Pijnenburg, Loeb-Mayer, Pijnenburg, Deschouwer) wordt belicht.

Hier wordt gesteld dat het multidimensionele perspectief een nieuwe benadering is. Betekent dit dat men dus helemaal van nul zou moeten (her)beginnen? Zeer zeker niet. Wat betreft de multidimensionele benadering als zodanig zijn er de voorbeelden van Groennings (1970), Dodd (1976) en hetgeen vervat is in de bundels van Bogdanor (1983) en Browne en Dreijmanis (1982). Die voorbeelden laten zien dat in de afgelopen jaren verschillende onderzoekers reeds een aantal eerste stappen naar een meer kwalitatieve, inductieve en dynamische benadering van coalities hebben gezet. De multidimensionele benadering bouwt hierop voort, brengt de begrippen en variabelen die in dat verband zijn gebruikt samen binnen een systematisch en omvattend kader, en voegt daar nog een aantal concepten en factoren aan toe. Wat de multidimensionele benadering in de huidige fase van haar ontwikkeling aldus primair beoogt, is een check-list te bieden die idealiter iedere kwalitatieve, inductieve en dynamische analyse van de kenmerken en determinanten van coalitievorming en -instandhouding voortaan zou kunnen/moeten schragen. Tegelijkertijd dient op die manier ook verder aan de weg getimmerd te worden ten einde tot een helemaal gestandaardiseerd begrippenapparaat en de constructie van ('middle range') theorieën te komen. De bedoeling van een multidimensionele analyse is m.a.w. dat men er zou in slagen het niveau van louter kronieken en puur beschrijvend werk, waarbij willens nillens steeds weer het aparte en unieke karakter van het geval dat men behandelt beklemtoond wordt, te overstijgen zodanig dat generalisering en een meer cumulatieve opbouw van kennis mogelijk worden.

2. Overzicht van de bundel

De reeks artikelen die in dit themanummer worden gepresenteerd, is een weerspiegeling van zowel de verschillende aandachtspun-

ten en onderzoeksvragen als de twee onderscheiden benaderingen die hierboven zijn geschetst. Tegelijkertijd is het een balans van wat momenteel onderzocht wordt op het terrein van coalitievorming in België.

Dat onderzoeksterrein kan men op verschillende manieren in kaart brengen. Enerzijds is er het gegeven dat het Belgische politieke systeem verschillende niveaus omvat waarop coalities worden gevormd. Anderzijds is de tweedeling formele vs. inductieve (bijv. multidimensionele) analyse-aanpak. Wanneer men beide met elkaar combineert, dan krijgt men een kwadrantschema.

<u>Niveau van coalities</u>	<u>Benadering</u>	
	<u>Formeel</u>	<u>Inductief</u>
nationaal	A	B
gemeenschap-gewest	C	D
provinciaal	E	F
locaal	G	H

Waarover momenteel op welke manier onderzoek wordt gedaan betreffende coalitievorming in België kan aan de hand van deze schematisering worden gespecificeerd. Dan gaat het namelijk om de varianten A, B, D, F, G en H. Behoudens een voorbeeld van formele analyse van coalities op nationaal niveau, waarover Lauwers en Uytterhoeven (1987) nog maar pas in RP hebben gepubliceerd, komen ieder van deze zes varianten aan bod in dit themanummer. Dat hier uiteindelijk vier artikelen over coalitievorming op lokaal niveau zijn opgenomen, moet men dan tevens als een indicatie zien van het feit dat het zwaartepunt van onderzoekswerk zich op dit moment blijkbaar hoofdzakelijk rond deze problematiek concentreert.

De bijdrage van Rudd en Pijnenburg behandelt de multidimensionele context waarbinnen de vorming van regeringscoalities in België zich afspeelt. Daarbij is de centrale vraag hoe de veranderingen in de breuklijnen-configuratie van het Belgische politieke systeem - i.h.b. het toenemend belang van de communautaire caesuur - vanaf midden de jaren '60 die context van coalitievorming op nationaal niveau hebben gewijzigd.

Paul De Grauwe is niet wat men zou kunnen noemen een onderzoeker die zich heeft gespecialiseerd in en hoofdzakelijk bezig is met het bestuderen van de specifieke problematiek van coaliti-

tievorming. Maar een deel van zijn onderzoekswerk kan wel direct in verband worden gebracht met een aantal elementen van die problematiek en dan meer bepaald de vraag of de politieke 'kleur', het ideologische profiel van regeringscoalities - iets waarvan men op het eerste gezicht zou zeggen dat dit toch een bijzonder cruciale factor is en als zodanig één van de aspecten waar het bij het coalitievormingsspel allemaal om draait - in bepaalde opzichten qua daadwerkelijke beleidsvoering uiteindelijk echt enig verschil maakt. Wat is eigenlijk de effectieve, concrete output van onderscheiden regeringscoalities? De Grauwe geeft een eerste antwoord op die vraag voor wat betreft het niveau van overheidsuitgaven en belastingen.

Nicole Loeb-Mayers artikel presenteert een analyse van de wijze waarop coalitiepolitiek wordt bedreven op provinciaal respectievelijk gemeenschaps- en gewestelijk niveau. Ook hier wordt m.n. gekeken naar de impact van de diepgaande transformaties die het Belgische politieke systeem de laatste jaren heeft ondergaan, op de vorming van deze verschillende subnationale varianten van coalities.

De bijdrage van Serge Boute en die van Paul Houben gaan in op componenten van coalitievorming op het locale, gemeentepolitieke niveau. Het zijn allebei voorbeelden van een toepassing van klassieke formele coalitietheorieën. Boute heeft zich geconcentreerd op factoren die bepalend kunnen zijn voor het type coalitie dat gevormd wordt en heeft daarbij gebruik gemaakt van de standaard 'morfologische' en 'ideologische' variabelen die in formele analyses worden gehanteerd. In het artikel van Houben staan niet zozeer determinanten van de vorm(ing) van een coalitie op zich maar van de verdeling van de 'coalitieprijs' - i.e. opbrengst, winst in termen van burgermeesters-, schepen- en OCMW-voorzittersmandaten - en de stabiliteit van coalitiemeerderheden centraal. Dus, wat het eerste luik van dit artikel betreft, daar waar De Grauwe heeft gekeken naar het beleidsmatige product van coalitiepolitiek, analyseert Houben van zijn kant de andere variant van 'output' waarmee een coalitie gepaard gaat, nl. de toewijzing van portefeuilles en bestuursposten.

De laatste twee bijdragen aan deze bundel zijn eveneens gewijd aan coalitievorming op lokaal, gemeentepolitiek niveau maar dan vanuit een meer inductieve en 'levensecht' beschrijvende invalshoek. Het artikel van Pijnenburg is een eerste verkenning

van de multipiele dimensies van de totstandkoming en instandhouding van lokale coalities. Eén van de aspecten die daarbij nader worden bekeken, is het fenomeen van wat gedefinieerd wordt als 'discongruente' coalities op gemeentelijk niveau en hoe men dit moet interpreteren in het licht van de stelling die poneert dat er sprake zou zijn van een 'nationalisering' van plaatselijk politiek leven. Kris Deschouwer heeft het geheel van coalities die in de naoorlogse periode in de 19 gemeenten van de Brusselse agglomeratie zijn gevormd, geanalyseerd. De manier waarop hij is te werk gegaan, houdt in dat gekeken wordt of de vorm(ing) van coalities verband houdt met de aard en structuur van het plaatselijke partijsysteem in kwestie - m.n. zijn fractionaliseringsgraad, stabiliteit en het al dan niet 'localistische' karakter van electoraal gedrag bij gemeenteraadsverkiezingen.

In deze bundel worden aldus een aantal geheel nieuwe, originele onderzoeksbevindingen en verschillende mogelijke aanzetten voor een verdere ontwikkeling van theorieën naar voren gebracht. Om te beginnen, zijn hier bepaalde deelterreinen verkend die tot nu toe voor een stuk of zelfs volledig politicologisch onontgonnen gebied waren. Dat is het geval voor coalitievorming op lokaal niveau en tevens voor de problematiek van de totstandkoming van coalities op provinciaal niveau en in de schoot van de gemeenschaps- en gewestelijke raden/executieven - waarbij er helemaal sprake is van zowat een 'primeur'.

Daarnaast zijn er bijvoorbeeld de mogelijkheden voor de verdere ontwikkeling van coalitietheorieën op zich. Inderdaad, hetgeen in deze bundel naar voren is gebracht blijkt wel degelijk meer te kunnen bieden dan kennis, inzichten of ideeën die louter en alleen betrekking zouden hebben op het thema van coalitievorming binnen het Belgische politieke systeem in een heel enge zin. Eén van de bredere, meer omvattende mogelijkheden voor theorieconstructie is dat m.n. fenomenen en processen op lokaal niveau een uitgelezen object zijn om coalitie-analysevarianten als zodanig beter uit te werken en op punt te stellen. Dat geldt i.h.b. voor de klassieke, formele benadering (zie o.a. Laver, 1988) - en de artikelen van Boute en Houben zijn daar duidelijk een bevestiging van. Formele coalitietheorieën zijn tot nu toe bijna uitsluitend toegepast op voorbeelden van nationale coalitievorming en hebben zodoende steeds te kampen gehad met het probleem dat moest gewerkt worden met een te kleine populatie en dus een onvoldoende aantal cases. Eén

oplossing om deze handicap enigszins te ondervangen waarvoor tot nu toe vaak werd gekozen, is dat men dan maar opteerde voor een comparatieve aanpak waarbij de vorming van regeringscoalities in meerdere landen werd onderzocht. Maar het probleem was dan weer dat ieder land een eigen politiek systeem heeft waardoor de aard, structuur en dynamiek van coalitievorming - al was het alleen maar vanwege de (soms aanzienlijke) verschillen in institutioneel kader - mogelijk sterk beïnvloed worden, en dat men derhalve riskeerde cases met elkaar te vergelijken die eigenlijk helemaal niet vergelijkbaar zijn. De voordelen die het bestuderen van coalitievorming op lokaal niveau (binnen eenzelfde nationaal politiek systeem) in dat opzicht te bieden heeft, zijn overduidelijk: een ruim voldoende aantal cases en basiscomponenten van de context - m.n. het institutionele kader - die voor alle gemeenten identiek zijn. Diezelfde pluspunten zijn tegelijkertijd ongetwijfeld ook van toepassing op de mogelijkheden voor theorieconstructie vanuit een multidimensioneel perspectief, meer bepaald waar het standaardisering en een meer precies uittesten van het conceptenkader betreft. En wat Kris Deschouwer in zijn artikel aantoonde, is dat men er langs die weg dus tevens toe kan komen twee benaderingen die tot nu toe min of meer als tegengestelde alternatieven golden - de formele vs. een meer inductieve en 'levensechte' benadering - met elkaar te combineren.

Anderzijds komt uit verschillende artikelen in deze bundel naar voren dat onderzoek over coalitievorming ontegenzeggelijk ook consequenties kan hebben voor de meer algemene, globale theorieën over het systeem en de dynamiek van politiek leven in België. Zo wijzen bijvoorbeeld de artikelen van Loeb-Mayer en Pijnenburg mede op de positie en rol van subelites die blijkbaar door iedereen over het hoofd zijn gezien of als 'quantité négligeable', niet de moeite van het nader onderzoeken waard, zijn beschouwd. Daarmee komt een middenlaag aan de oppervlakte die op het eerste gezicht maar moeilijk te rijmen is met de simpele elite-massa dichotomisering waar het geheel van de gangbare verzuilings- en pacificatiedemocratie-theorieën van uitgaat. Men zou dit vervolgens kunnen doortrekken naar bijvoorbeeld concepten zoals (onderscheiden, specifieke) lokale verschijningsvormen van verzuiling en plaatselijke pacificatiedemocratie-varianten. En in dat geval stelt zich op een bepaald moment onvermijdelijk de vraag hoe die fenomenen en (het gangbare beeld van) verzuiling en pacificatiedemocratie op nationaal niveau zich tot elkaar verhouden en in elkaar grijp-

pen. Het kan niet anders dan dat het antwoord op die vraag zal nopen tot althans enige herziening van de tot nu toe algemeen aanvaarde theorieën over het systeem en de dynamiek van politiek leven in België.

BIBLIOGRAFIE

- ARCQ E., BLAISE, P., MABILLE, X.
1986 Coalition gouvernementale et fronts communs, Courrier Hebdomadaire du CRISP, nr. 1123
- BOGDANOR, V., ed.
1983 Coalition Governments in Western Europe, Heinemann, London
- BROWNE, E., FRANKLIN, M.
1973 Aspects of coalition payoffs in European parliamentary democracies, American Political Science Review, vol. 67: 453-469
- BROWNE, E., DREIJMANIS, J., eds.
1982 Government Coalitions in Western Democracies, Longman, New York
- BROWNE, E., GLEIBER, D., MASHOBA, C.
1984 Evaluating conflict of interest theory: Western European cabinet coalitions 1945-80, British Journal of Political Science, vol. 14, nr. 1: 1-32
- BUDGE, I., HERMAN, V.
1978 Coalitions and government formation: an empirically relevant theory, British Journal of Political Science, vol. 8, nr. 4: 459-477
- DELPEREE, F.
1983 Chroniques de crise 1977-1982, CRISP, Brussel
- DE MEYER, J.
1983 Coalition government in Belgium, in: V. Bogdanor (ed.), Coalition Governments in Western Europe, Heinemann, London, 187-199
- DENTERS, B.
1987 Partijen, kiezers en gemeentelijk beleid, Ambo, Amsterdam
- DE SWAAN, A.
1973 Coalition Theories and Cabinet Formations: study of formal theories of coalition formation applied to nine European parliaments after 1918, Elsevier, Amsterdam

DEWACHTER, W., CLIJSTERS, E.

- 1982 Belgium: political stability despite coalition crises, in: E. Browne en J. Dreijmanis (eds.), Government Coalitions in Western Democracies, Longman, New York, 187-216

DEWACHTER, W.

- 1986 Het krachtenveld van de regeringvorming in België, Res Publica, vol.28, nr. 4: 615-641
- 1987 Changes in a partitocratie: the Belgian party system from 1944 to 1986, in: H. Daalder (ed.), Party Systems in Denmark, Austria, Switzerland, The Netherlands and Belgium, Pinter, London, 285-363

DODD, L.C.

- 1976 Coalitions in Parliamentary Government, Princeton University Press, Princeton

GROENNINGS, S.

- 1970 Notes towards theories of coalition behaviour in multi-party systems: formation and maintenance, in: S. Groennings, E.W. Kelly en M. Leiserson (eds.), The Study of Coalition Behavior, Holt, Rinehart and Winston, New York

HOJER, C.H.

- 1969 Le régime parlementaire belge de 1918 à 1940, CRISP, Brussel

LAUWERS, L., UYTTERHOEVEN, P.

- 1987 Power and satisfaction analysis: an application to the Belgian House of Representatives, Res Publica, vol. 28, nr. 4: 615-641

LAVER, M.

- 1986 Between theoretical elegance and political reality: deductive models and cabinet coalitions in Europe, in: G. Pridham (ed.), Coalitional Behaviour in Theory and Practice, Cambridge University Press, Cambridge, 32-44
- 1988 Theories of coalition formation and local government coalitions, in: C. Mellors en B. Fijnenburg (eds.), Political Parties and Coalitions in European Local Government, Routledge, London, 15-33 (te verschijnen)

LEMAITRE, H.

1982 Les gouvernements belges de 1968 à 1980, Ed. Chauveheid, Stavelot

LUYKX, TH., PLATEL, M.

1986 Politieke geschiedenis van België, Elsevier, Amsterdam & Brussel

MELLORS, C.

1988 Subnational government: a new arena for the study of coalitions, in: C. Mellors en B. Pijnenburg (eds.), Political Parties and Coalitions in European Local Government, Routledge, London, 1-14 (te verschijnen)

PETERSON, R.L. e.a.

1983 Government formation and policy formulation, Res Publica, vol. 25, nr. 1: 49-82

PRIDHAM, G., ed.

1986a Coalitional Behaviour in Theory and Practice: An inductive model for Western Europe, Cambridge University Press, Cambridge

1986b An inductive theoretical framework for coalitional behaviour: political parties in multi-dimensional perspective in Western Europe, in: G. Pridham (ed.), Coalitional Behaviour in Theory and Practice, Cambridge University Press, Cambridge, 1-31

SCHOFIELD, N., LAVER, M.

1973 Bargaining theory and portfolio pay-offs in European coalition governments 1948-1983, British Journal of Political Science, vol. 16: 205-248

SCHOFIELD, N.

1987 Coalitions in West European democracies: 1945-1986, Political Economy Working Papers, Washington University, St. Louis

TAYLOR, M., LAVER, M.

1973 Governments coalitions in Western Europe, European Journal of Political Research, vol. 1, nr. 2: 205-248